

Розділ 27 Розслідування грабежів та розбоїв

§ 1. Криміналістична характеристика грабежів та розбоїв

Грабежі та розбої є тяжкими злочинами, покарання за які передбачено ст. ст. 186, 187 КК. При їх вчиненні злочинці прагнуть заволодіти матеріальними цінностями та (або) спричинити шкоду здоров'ю потерпілого. Тому криміналістична характеристика цих злочинів охоплюється їх основними схожими особливостями. Законодавець розмежував грабежі та розбої, виходячи з міри небезпечності насильства, застосованого при їх вчиненні.

Особам, які вчиняють грабежі та розбої, притаманні цинізм, зухвалий і нахабний характер злочинних дій. Такі злочини звичайно вчиняються в присутності очевидців у парках, на вокзалах, у громадському транспорті та інших громадських місцях. При цьому злочинці розраховують, що очевидці не перешкоджатимуть злочинові, побоючись наразитися на напад. Вчиняючи грабіж чи розбійницький напад, злочинці враховують певні обставини (місце події, риси, притаманні особі потерпілого, характер майна, яким передбачається заволодіти) і визначають спосіб, час, знаряддя та засоби, які можуть бути використані під час нападу.

В останні роки характерною особливістю розбійницького нападу стало те, що такі злочинні акції, як правило, вчиняються групою, що робить звичайні способи їх вчинення більш витонченими, досконалішими та результативними для злочинців. При цьому нерідко використовуються різноманітні види сучасної вогнепальної зброї, найновіші технічні пристосування, інструменти та інші засоби ураження. Так, приймаючи рішення про напад на інкасатора чи касира, злочинці визначають спосіб вчинення злочину: вивчають шлях пересування інкасаторів чи касирів з грошовими коштами, старанно аналізують наявність охорони, визначають найбільш зручні ділянки, де можна вчинити напад, передбачають шляхи відступу чи від'їзду, планують способи схову та реалізації викрадених матеріальних цінностей. Якщо напади вчиняються на власників житлових приміщень, у яких є матеріальні цінності, то способи їх вчинення частіше за все пов'язані зі сферою діяльності власників майна (бізнес, торгівля тощо), видом і особливостями предмета посягання, його споживчою вартістю, характерними рисами і кримінальними навичками злочинців.

Отже, способи вчинення грабежів та розбоїв є різноманітними, і злочинці обирають у кожному конкретному випадку той чи інший спосіб залежно від конкретних обставин. На відміну від деяких інших злочинів грабежі та розбої мають одномоментний характер, тому успіх розслідування в основному залежить від того, чи зумів слідчий повною мірою використати інформацію, яку він одержав на початковій стадії розслідування, від його вміння працювати з матеріальними джерелами, доказами. Тому істотного значення у структурі криміналістичної характеристики набуває встановлення таких обставин:

а) час і місце вчинення грабежу чи розбійницького нападу, наявність очевидців, у чому виразилося насильство, які знаряддя були використані;

б) хто став жертвою нападу, його стан здоров'я і тяжкість тілесних ушкоджень;

в) які матеріальні цінності викрадено, їхні індивідуальні особливості та споживча вартість;

г) хто вчинив грабіж або розбійницький напад, їхні зовнішні ознаки та інші прикмети, роль кожного у вчиненні злочину;

ґ) які обставини сприяли вчиненню злочину.

§ 2. Початковий етап розслідування

Вихідними даними для порушення кримінальної справи про грабіж або розбій є такі

джерела:

- а) заява потерпілого;
- б) повідомлення службових осіб про вчинення злочину;
- в) заява очевидців про розбійний напад;
- г) затримання з речовим доказом у момент вчинення злочину;
- ґ) інші джерела.

Для порушення кримінальної справи про грабiж або розбiй необхідна наявність у первинних матеріалах даних про характер та обставини події. Зміст початкового етапу розслідування грабежів або розбоїв у кожному конкретному випадку визначається слідчою ситуацією, яка так чи інакше пов'язана з обставинами, що характеризують злочин, тобто з часом, що минув з моменту грабежу чи розбою, споживчою вартістю викрадених предметів, поведінкою потерпілого, свідків та злочинців.

Після одержання інформації про вчинений злочин слідчий оцінює її практичну значущість, правдивість. З урахуванням зібраних і задокументованих відомостей він визначає їх вірогідність, достатність для початку розслідування і вирішує, чи забезпечать вони судову перспективу кримінальної справи. Якщо наявних відомостей бракує або вони викликають сумнів, то згідно зі ст. 97 КПК проводиться попередня перевірка. Така перевірка передбачає встановлення додаткових обставин або їх вірогідності шляхом одержання пояснень від потерпілого, очевидців, уточнення окремих елементів на місці злочину. Разом з тим в процесі перевірки необхідно звертати увагу на конкретні ознаки, притаманні даному виду злочину. До них можна віднести:

- а) наявність ознак старанної підготовки, зухвальства, проявленого нападниками;

б) ретельне спостереження за жертвою, про що свідчать сліди, залишені на місці спостереження;

в) характер спрямованості діянь: напад на людину, квартиру, дачу, вчинений з метою заволодіння грошима, цінним майном, документами або утаєння більш тяжкого злочину;

г) спосіб зникнення з місця події;

г) способи приховування і реалізації злочинно придбаного майна та цінностей;

д) дані про осіб, які раніше вчиняли подібні злочини, їхні зв'язки.

Названі ознаки встановлюються як на стадії дослідчої перевірки,

так і на початковому етапі розслідування. Ці ознаки виявляються по-етапно, оскільки вони тісно пов'язані між собою.

Отже, грабіж чи розбійницький напад характеризується певною слідчою ситуацією, а також особливостями, що дозволяє сформулювати основні типові напрями розслідування, тобто визначити комплекс слідчих дій та оперативно-розшукових заходів. Приймаючи рішення про порушення кримінальної справи за ознаками ст. 186 або ст. 187 КК, слідчий надає ретельну процесуально-криміналістичну оцінку наявної початкової інформації. Наявність необхідних відомостей про злочин, осіб, які вчинили напад, місце їх перебування, товарну цінність і значущість викраденого, місце приховання та збуту не тільки забезпечує слідчу і судову перспективу, а й дозволяє визначити комплекс слідчих дій та оперативно-розшукових заходів.

У справах про грабежі чи розбійницькі напади слідчий вже на початковому етапі

розслідування, як правило, має певну інформацію не тільки щодо обставин виявленого злочину, а часто й про осіб, які його вчинили. Ця інформація надходить слідчому із заяв потерпілих та інших джерел. Оцінюючи цю інформацію і результати первинної перевірки, слідчий має можливість вже на початковому етапі розслідування розпочати перевірку висунутих версій та планування розслідування.

Планування розслідування грабежів та розбійницьких нападів здійснюється з урахуванням даних, одержаних унаслідок проведення перевірочних заходів. Особливістю планування є врахування слідчої ситуації, що склалася на початковому етапі розслідування. Існують дві головні слідчі ситуації: перша з них — коли особа, яка вчинила злочин, відома, друга — коли злочинець невідомий. Як правило, на початковому етапі розслідування у справах про грабїж чи розбїйницький напад існують такі типові версії:

- 1) мав місце грабїж чи розбїйницький напад;
- 2) злочин вчинено підозрюваною чи іншою особою;
- 3) злочину не було, повідомлення неправдиве.

У разі, коли злочинець відомий, перед слідчим стоїть завдання перевірити його причетність до вчинення злочину. Необхідно ретельно перевірити версію щодо можливого повідомлення потерпілим неправдивої інформації та інсценування грабежу чи розбїйницького нападу. Крім того, у плані необхідно передбачити заходи, спрямовані на перевірку алїбі підозрюваного. Коли ж злочинця затримано на місці злочину, передусім слід передбачити такі заходи, як допит потерпілого, огляд місця події, огляд одягу підозрюваного, допит очевидців та інших осіб. Перевірка версій і планування розслідування грабежів чи розбоїв, коли злочинець невідомий потерпілому, має свої особливості. У цих випадках треба перевірити версії про осіб, які могли вчинити грабїж чи розбїйницький напад. У такій ситуації слідчий повинен якомога ефективніше використати можливості оперативно-розшукових органів. Причому версії мають перевірятися за допомогою передбачених у плані конкретних слідчих дій та оперативно-розшукових заходів. При цьому необхідно чітко оцінити наявні докази та іншу інформацію, а саме:

а) проаналізувати показання потерпілих, свідків та інших осіб;

б) перевірити за картотекою наявність нерозкритих грабежів чи розбоїв у даному районі чи населеному пункті, виявити можливих «гастролерів»;

в) за даними криміналістичного обліку перевірити відбитки слідів рук, куль, гільз, зброї, автотранспорту, якщо вони використовувалися у вчиненні злочину.

Цей комплекс заходів, спрямованих на встановлення осіб, які вчинили напад, може бути розширений з урахуванням слідчої ситуації та конкретних обставин.

При плануванні затримання злочинців з речовими доказами, якщо про це відомо слідчому, слід передбачити:

а) розміщення оперативних працівників, які беруть участь у затриманні, з урахуванням усіх можливих обставин опору з боку злочинців;

б) питання щодо часу і моменту операції;

в) можливі способи фіксації злочинних дій;

г) способи належного процесуального затримання.

При збиранні процесуально і криміналістично значущих даних важливу роль у розслідуванні відіграє огляд місця затримання. Тут можна виявити сліди злочину, зокрема вогнепальну і холодну зброю, майно, яким заволоділи злочинці і яке викинули в момент затримання, різні документи тощо.

Оглядаючи автотранспортні засоби, які використовувалися, необхідно обстежити салон, багажник та інші місця, де можна сховати викрадені цінності, а також знаряддя вчинення злочину та інші речові докази.

Ретельному огляду підлягає одяг затриманих. При обшуку особи можна знайти не тільки документи, зброю та цінності, а й інші документи, що свідчать про співучасників, спосіб вчинення злочину тощо. Важливо відразу після затримання провести обшук за місцем проживання і роботи затриманих, де також можна виявити різні докази їх злочинної діяльності. Проте слід зазначити, що ці дії має проводити слідчий, який розслідує злочин.

Після затримання слід проаналізувати його результати і дати процесуально-криміналістичну оцінку наявній інформації. Така оцінка повинна здійснюватися не тільки з точки зору кримінально-процесуальної значущості, а й з метою виявлення в одержаній інформації ознак, які б підтверджували факти, викладені у заяві потерпілого чи інших осіб. Це необхідно і для встановлення факту події, що відбулася; якщо злочин вчинено групою осіб — для встановлення її чисельності, структури та розподілу ролей.

Після ретельного аналізу та оцінки результатів затримання та обшуку слідчий з урахуванням слідчої ситуації повинен скласти план допиту підозрюваного. У ньому слід передбачити запитання, що стосуються й тих обставин, які були встановлено на початковій стадії розслідування.

Складання плану допиту підозрюваного вимагає від слідчого особливої підготовки, бо на цій стадії розслідування він ще не має всієї необхідної для викриття злочинців інформації. При цьому слідчий повинен визначити можливість використання доказів під час допиту. При допиті підозрюваного перш за все необхідно одержати відомості про обставини підготовки до вчинення злочину. Вони набувають особливого значення у тих випадках, коли розбійницький напад вчинено групою осіб з використанням зброї, складних технічних засобів, авто-мобільного транспорту, інших знарядь злочину. Важливо виявити, якими матеріальними цінностями заволоділи злочинці, де і в кого вони знаходяться та які їхні характерні ознаки.

§ 3. Особливості тактики проведення окремих слідчих дій

До слідчих дій у справах про грабежі та розбійницькі напади на-лежать: допит потерпілих і свідків, огляд місця події, освідування потерпілих, пред'явлення для впізнання та призначення судових експертів. Послідовність проведення названих слідчих дій визначається в кожному окремому випадку слідчими ситуаціями. Зокрема, це за-лежить від того, з якого джерела слідчий одержав інформацію про вчинення нападу, чи затримано злочинця або він зник з місця події, яке викрадено майно (приватне, державне або колективне), його товарна значущість, спосіб транспортування викраденого.

У разі, коли з моменту злочину і до моменту подання заяви минув незначний проміжок часу, слід негайно оглянути місце події. Якщо ж з моменту нападу вже минув деякий час, доцільніше передусім допитати потерпілого і свідків, після чого оглянути місце події.

Допит потерпілого має свої особливості. Потерпілі, як правило, володіють особистим, державним або колективним майном. Це працівники ощадних кас, відділів банків, водії таксі, інкасатори, сторожі підприємств, приватні особи, які мають певне майно або цінності. З метою заволодіння матеріальними цінностями чи цінними документами злочинці застосовують психічне або фізичне насильство. Причому ці дії супроводжуються погрозами застосування зброї або інших знарядь злочину. Крім того, треба враховувати, що ці злочини тривають в основно-му короткий проміжок часу. Все це відображається на психічному стані потерпілого, тому слідчий, оцінюючи і деталізуючи інформацію, мусить проявити особливу делікатність у стосунках з допитуваним.

Водночас перед допитом доцільно поговорити з потерпілим, аби встановити певні обставини і скласти план допиту. Під час допиту слід з'ясувати: час і місце події, що відбулася; з якої причини потерпілий перебував у вказаному місці; звідки він прибув; хто знає про наявність у нього матеріальних цінностей чи грошових коштів; з ким він розмовляв щодо своїх цінностей; де і коли (о котрій годині) було вчинено нападу; скільки було злочинців; у чому проявилось насильство; які знаряддя злочину використали злочинці, якими матеріальними цінностями заволоділи, яким шляхом зникли з місця події; як поведився потерпілий у момент нападу. При допиті слідчий має звернути особливу увагу на інформацію про індивідуальні ознаки зовнішності злочинця. Тут важливо

враховувати не тільки психічний стан потерпілого, а й час доби, освітлення, місце, де стався напад. Ця вимога обумовлена тим, що потерпілі часто через переляк і неправильне сприйняття події по-відомляють слідчому неточні дані про одяг, його колір і фасон, знаряддя злочину, кількість злочинців та ін.

Під час допиту потерпілих слід звернути увагу на індивідуальні особливості матеріальних цінностей, якими заволоділи злочинці. При цьому слідчий має уточнити, хто може підтвердити, що у потерпілого була така кількість виробів з дорогоцінних металів, грошових коштів, цінних паперів чи інших матеріальних цінностей. Якщо у потерпілого є фотознімки, технічні чи інші документи, їх необхідно долучити до матеріалів кримінальної справи з метою можливого використання під час виконання оперативно-розшукових заходів та слідчих дій.

Допит свідків також має свої особливості. Як правило, свідками у таких справах є сторонні особи. Тому слід пам'ятати, що вони можуть бути знайомі з нападниками. З урахуванням цього слідчий має про-думати перелік запитань, які треба з'ясувати під час допиту, і тактику самого допиту.

Важливого значення для збирання доказів у справах про грабежі та розбої набуває огляд місця події. При огляді можна виявити місця, з яких злочинці спостерігали за потерпілим, або відслідковували шлях його пересування. При цьому необхідно приділити особливу увагу пошуку і належному оформленню та фіксації слідів ніг, недопалків, сірників, пачок від цигарок, слідів транспортних засобів, мікрочастинок та ін. За допомогою слідів ніг, транспортних засобів тощо можна встановити шляхи пересування злочинців до місця злочину, їх кількість, а також шляхи пересування за потерпілим. Тим самим можна у певній частині підтвердити факти, викладені в заяві потерпілого. Якщо злочин вчинено у приміщенні, слідчий має використати під час огляду технічні засоби, що є в слідчій валізі, освітлювальні прилади, доклавши максимум зусиль, аби відшукати сліди рук, ніг, мікрочастинок, знарядь злочину замків, крові, куль, гільз тощо. Під час огляду, оцінивши наявну інформацію з показань потерпілих і свідків, слідчий може змоделювати подію, що сталася, і тим самим визначити завдання оперативним працівникам щодо розшуку і затримання злочинців по «гарячих слідах».

Під час огляду слід звернути особливу увагу на ті місця, де могли б перебувати сторонні особи — очевидці злочину (житлові приміщення, будівельні майданчики та ін.).

Якщо злочинці використали автомашини або інші технічні засоби, то під час огляду треба встановити місця їх стоянки, виявити і зафіксувати сліди (протектора, інструментів, супутні сліди — мастила, пального тощо).

Результати огляду місця події фіксуються за допомогою науково-технічних засобів і заносяться до протоколу. До протоколу огляду можуть додаватися схеми та інші документи.

Іноді під час розслідування справ про грабежі та розбої виникає необхідність у пред'явленні для впізнання осіб, які вчинили напад. У цьому разі слід організувати впізнання відповідно до рекомендацій, вироблених криміналістичною наукою та вимог кримінально-процесуального законодавства.

З метою уточнення показань обвинуваченого і виявлення їх відповідності іншим обставинам у справах, які вивчаються, доцільно здійснювати перевірку показань на місці. Особа, яка вчинила напад, може вказати шляхи пересування, місця спостереження за потерпілим.

Викриття інсценування досягається шляхом проведення певних слідчих дій та оперативно-розшукових заходів. Зокрема, інформацію про інсценування можна одержати під час огляду місця події. Це наявність численних слідів, значних зруйнувань, які є зайвими з огляду на подію, інших негативних обставин. Інсценування можна виявити за допомогою судово-медичного обстеження з метою визначення характеру і механізму утворення тілесних ушкоджень заявника, шляхом допиту, а також ретельного аналізу, зіставлення та оцінки існуючих даних у конкретній справі.

Крім судово-медичної експертизи, залежно від слідчої ситуації та необхідності встановити конкретні обставини і з'ясувати окремі питання у справах цієї категорії, можуть бути призначені трасологічна, хімічна, біологічна та інші види експертиз.

Запитання для самоконтролю

1. Які особливості притаманні криміналістичній характеристикі грабежів та розбоїв?
2. Які обставини необхідно встановлювати при розслідуванні грабежів та розбоїв?
3. Що є вихідними даними для порушення кримінальної справи про грабіж або розбій?
4. На які ознаки необхідно звертати увагу в процесі попередньої перевірки про наявність грабежу або розбою?
5. Які слідчі версії можуть бути висунуті на початковому етапі розслідування у справах про грабіж або розбій-ницький напад?
6. Які слідчі дії необхідно проводити у справах про грабіж або розбій?
7. Які особливості має допит потерпілого при розслідуванні грабежу або розбою?
8. На що необхідно звертати увагу під час огляду місця події при розслідуванні грабежу або розбою?